

**СЕНАТ УНИВЕРЗИТЕТА УНИОН У БЕОГРАДУ**

Одлуком Сената Универзитета Унион у Београду број: А 068-01/23 од 10.04.2024. именовани смо на предлог Већа за последипломске студије Правног факултета Универзитета Унион у Београду, за чланове Комисије за оцену и одбрану докторске дисертације кандидата Едина Шкреба под насловом Утврђивање уставног идентитета у плуралистичким друштвима: Случај Босне и Херцеговине и Европске Уније/ Framing Constitutional Identity In Plural Societies: The Case of Bosnia and Herzegovina and The European Union (у даљем тексту: Комисија).

Израда наведене докторске дисертације одобрена је одлуком Сената Универзитета Унион у Београду број А 368-01/23 од 21.12.2023. године. Истом одлуком су за коменторе приликом израде докторске дисертације одређени проф. др Марко Божић са Правног факултета Универзитета Унион у Београду и проф. др Стефанија Нинати са Правног факултета Универзитета Милано Бикока.

Комисија у саставу:

Проф др Марио Перини (Mario Perini),  
редовни професор Правног факултета Универзитета у Сијени

Проф. др Марко Божић,  
ванредни професор Правног факултета Универзитета Унион у Београду

Проф. др Стефанија Нинати (Stefania Ninatti),  
редовна професорка Правног факултета Универзитета Милано Бикока

Проф. др Бенедета Вимеркати (Benedetta Vimercati),  
ванредна професорка Правног факултета Универзитета у Милану

Проф. др Виолета Беширевић,  
редовна професорка Правног факултета Универзитета Унион у Београду

након што је прочитала докторску дисертацију, подноси Сенату Универзитета Унион у Београду следећи

## ИЗВЕШТАЈ

### 1. Основни подњаци о докторској дисертацији

Докторска дисертација кандидата Едина Шкреба под насловом Утврђивање уставног идентитета у плуралистичким друштвима: *Случај Босне и Херцеговине и Европске Уније/ Framing Constitutional Identity In Plural Societies: The Case of Bosnia and Herzegovina and The European Union* написана је на енглеском језику, са сажетком на српском и апстрактном на енглеском језику. Дисертација је израђена у укупном обиму од 343 страна, рачунајући садржај, сажетак, апстракт и списак литературе. Дисертација је написана у стандардном формату А4, стандардног прореда (1.5 у основном тексту) са 1.018 фусноте и обухвата 1158717 карактера (са размацама). Од укупног броја страна, централни текст дисертације садржи 284 страна, садржај је приказан на 3 стране, сажетак на српском и апстракт на енглеском, а списак коришћене литературе на 42 страни.

Списак коришћене литературе састоји се од монографија и уџбеника, цитираних чланака, прилога у зборницима и радова изложених на конференцијама. Остали коришћени извори су прописи, коментари закона, правна мишљења, анализе, енциклопедије, судске одлуке.

Након списка литературе, у форми прилога, на три стране је садржана биографија кандидата, затим следи потписана изјава кандидата о ауторству, као и потписана изјава аутора о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада. Обе изјаве су приложене на образцима Универзитета Унион у Београду.

### 2. Садржина докторске дисертације

Централни део докторске дисертације садржи увод, три основна дела – поглавља и закључак.

Увод (стр. 13–23) садржи разлоге за одабир теме, образложење предмета истраживања, циљ и задатке истраживања, поставку полазних хипотеза, опис истраживачких метода, разлоге научне и друштвене оправданости теме, очекивану примену резултата и указивање на систематику рада и план излагања.

**Прво поглавље** (стр. 23–96) почиње општим прегледом концепта устава и реконструише начин на који је идеју устава тумачила доктрина јавног права од Француске револуције до данас, посебно у вези са елементима од значаја за концепт уставног идентитета. У том правцу анализира се генеративни моменат устава, односно тренутак вршења конститутивне власти, и начин на који он може утицати на одређивање уставног идентитета уставног система. Посебна пажња посвећена је уставу Босне и Херцеговине као саставног дела једног међународног споразума и Европској Унији као слојевитом поретку у процесу своје конституционализације. Штавише, у циљу бољег разумевања односа између устава и идентитета истражује се и „динамички тренутак“ устава: посебно у погледу процеса уставне ревизије и њених ограничења, с обзиром да постојање формалних и материјалних ограничења може бити важан елемент у реконструкцији уставног идентитета. Ово је посебно случај ако устав о којем је реч садржи и „клаузуле о вечности“ које, према Шмиту, представљају сам темељ устава.

Други део првог поглавља посвећен је доктринарној реконструкцији концепта уставног идентитета, и то не само у односу на европску дебату у вези са односом држава чланица и Европске Уније, већ и с обзиром на теоријску расправу, препознатљиву у радовима Џејкобсона и Розенфелда, која се одвија у оквирима америчке теорије уставног права. Теза се затим фокусира на изворе уставног идентитета и начине на које се овај појам утврђује.

Конкретно, категоризирана су три нивоа разумевања елемената уставног идентитета. Први се односи на начин на који се врши уставна власт, други на садржај самог устава с посебним нагласком на начин на који се спроводи процес уставне ревизије и његове границе, а трећи на улогу уставног правосуђа у идентификацији елемената који дефинишу уставни идентитет. Коначно, посљедњи део првог поглавља обрађује однос између концепта уставног идентитета и појма плурализма. Конкретно, покушавају се идентификовати елементи који дефинишу плурализам и начине на које га доктрина потврђује и негира. Посебан аспект који се овде истиче је могућност описивања уставног идентитета као трагања за заједничким језиком који је у стању обухватити разлике, без њиховог порицања.

**Друго поглавље** (стр. 97–180) посвећено је студији случаја Босне и Херцеговине. Анализа почиње реконструкцијом феномена хетеродиригованог конституционализма. Конкретно, овај посебан облик вршења конститутивне власти, који карактерише значајан степен међународне интервенције, анализиран је на основу историјских и друштвених узрока који су довели до појаве ове врсте устава након Другог светског рата. У тези је извршена и теоријска категоризација нивоа и начина међународног вршења конститутивне власти, чиме се омогућава правна контекстуализација устава Босне и Херцеговине. Наиме, први део другог поглавља посвећен је историјској реконструкцији босанско-херцеговачког устава из 1995. године и његових кључних принципа, успостављених у септембру те године и касније реафирмисаних у Анексу IV Дејтонског мировног споразума. Теза се затим фокусира на питање легитимности уставног текста ове балканске земље, посебно у погледу његовог „недемократског порекла“ услед одсуства стварне конститутивне власти локалних актера. Уопштено говорећи, посебна пажња је посвећена правној природи садашњег устава Босне и Херцеговине у односу на претходни уставни текст из 1993. године чиме је изведена широка историјско-правна анализа оквира садашњег устава ове државе. Истраживање самог уставног идентитета Босне и Херцеговине подељено је у три фазе. У тези се прво анализира утицај интернационализованог поступка доношења устава на дефинисање елемената уставног идентитета. Затим се студија фокусира на текст Устава како би се идентификовали елементи који упућују на његов идентитет, а који се анализирају почев од текста уставне преамбуле, а затим и нормативног дела Устава и његових пратећих анекса. Коначно, питање уставног идентитета се испитује у оквиру јуриспруденције Уставног суда Босне и Херцеговине и у односу на функције које овај суд обавља, као што је заштита права и слобода гарантованих Уставом.

**Треће поглавље** (стр. 181-288), посвећено је анализи уставног идентитета Европске Уније која се развија на два нивоа: с једне стране, европски уставни идентитет проучава се у оквиру текста Уговора о Европској Унији (УЕУ), а с друге, из перспективе судске праксе Европског Суда правде чија је улога у конституционализацији поретка Уније била фундаментална. Што се тиче текста овог Уговора, он даје аксиолошку димензију поретку Уније, што се посебно види у члану 2 УЕУ, који прецизно дефинише вредности на којима се Унија заснива. Почевши од овог члана, у тези се развија анализа чланака који допуњују њен садржај, као што су чланови 7, 49 УЕУ и 258 Уговора о функционисању Европске Уније. Такође испитује се процедура ревизије Уговора како би се утврдило постоје ли делови који се не могу мењати и који су стога кључни за идентитет уставног поретка Уније. Други део студије реконструира јуриспруденцијални пут Европског Суда правде на тему европског уставног идентитета. Посебно се анализирају пресуде које су дефинисале вредности на којима се заснива Европска Унија и испитује њихов садржај у погледу питања уставног идентитета. Коначно, посебна пажња посвећена је двома пресудама “близаницама” или пресудама “условности” - Ц-156/21 и Ц-157/21 - које су, по први пут, не само потврдиле постојање европског уставног идентитета, већ и идентификовале његов аксиолошки садржај из члана 2 УЕУ.

У Закључку (стр. 289–297), кандидат покушава одговорити на питање да ли уставни идентитет може бити уједињујући концепт унутар фрагментираног друштва и то око принципа и вредности правне природе које чине основу за суживот без негирања културне разноликости која у плуралистичком друштву свакако постоји. Идентитет који се појавио обележавају принципи либерално инспирисаног конституционализма, при чему начела попут владавине права, поделе власти и заштите права и слобода могу чинити костур који карактерише плурално друштво. У закључку се истиче да посебно данас, када је плурализам постао карактеристика већине савремених друштава, његов утицај остаје двојак. С једне стране, истиче се да плурализам ова друштва обогаћује; док с друге стране, представља дестабилизирајући фактор, будући да супротстављање различитих погледа на свет може потенцијално створити пукотине, често и са последицама по уставни поредак. Стога је, према кандидату, плуралистичка димензија савремених друштава темељни и незаобилазни аспект у реконструкцији питања уставног идентитета. Идентитет се, заправо, како се разуме у тези, представља као „катализаторски“ елемент различитости. Другим речима, уставни идентитет је „најмањи заједнички именитељ“ друштвеног поретка. Истински инклузивни уставни идентитет успева не само у гарантовању права на разноликост компоненти присутних у једном плуралистичком друштву, већ и у дефинисању језика и (правног) простора унутар којих различити елементи друштва могу више или мање мирно коегзистирати. На самом крају, кандидат изводи закључак да идентитет заједнице може бити заснован на принципима слободе, поштовања несприкованих и неосуђених права појединца, демократије, једнакости и владавине права. Ови принципи произилазе из либералног конституционализма и нису засновани на заједници језичких, верских или етничких елемената, већ на принципима изведеним из закона, који грађанина постављају у равноправан положај са осталим члановима друштва, а изнад државе и њених институција. Управо тај “егалитарни” карактер у уживању права и суочавања са дужностима дефинише политичку заједницу у којој различити субјекти и визије могу коегзистирати. На основу истраживања проведеног у тези, кандидат констатује да уставни идентитет, у све плуралнијем свету представља „мост“ између устава и друштва, поготово ако се устав не своди тек на суму правних норми, већ схвата као темељна норма која конституише народе и политичке заједнице у целини.

### 3. Мишљење и оцена докторске дисертације

Докторска дисертација кандидата Едина Шкреба под насловом Утврђивање уставног идентитета у плуралистичким друштвима: Случај Босне и Херцеговине и Европске Уније/*Framing Constitutional Identity in Plural Societies: The Case of Bosnia and Herzegovina and The European Union*, представља целовит научно-истраживачки напор који је према мишљењу чланова Комисије у свему дао позитиван резултат, поготово ако се има у виду да се појам уставног идентитета није до сада овако детаљно обрађивао у домаћој науци.

Наиме, тема коју је кандидат одабрао да у тези обради – уставни идентитет – је данас од посебног научног и практичног значаја. У европском контексту, она је предмет научне критике како на нивоу националног, тако и на нивоу наднационалног правног поретка Европске Уније. Становишта која су последњих година заузеле неке од земаља које су се прикључиле Европској Унији по њеном ширењу на исток, поново су довела у фокус основна начела и вредности на којима је ова наднационална организација заснива. Осим тога, тема добија на значају и у свим осталим земљама и уставним системима либерално-демократске уставности, посебно у контексту глобалних миграција услед којих грађанска друштва постају све плуралнија и мултикултуралнија.

На сложеност истраживане теме упућује и чињеница да су досадашња истраживања на ову тему водила врло различитим закључцима. Управо зато је и кандидатова обрада ове теме представља озбиљан научни изазов на који је кандидат одговорио оригиналним истраживачким приступом, посебно узимајући у обзир упоредноправни аспект који је дао свом истраживању.

Кандидат је идентификовао релеванте правне проблеме у вези са темом рада, спровео исцрпно истраживање, извео свеобухватну анализу и адекватно систематизовао и изложио резултате свог истраживања. Дисертација даје одговоре на најважнија питања која се постављају у вези са одобреном темом, те су циљеви из пријаве докторске дисертације остварени.

Кандидат је до истраживачких резултата и закључака дошао применом научних метода који су својствени правној науци. У дисертацији су доминантно коришћени упоредноправни уз правнодогматски и историјскоправни метод. У одређеној мери, тамо где је то било подесно коришћен је и социолошки метод, те метод политиколошке анализе.

Управо је својим методолошким приступом кандидат обезбедио посебан квалитет тези. То важи за његов рад уопште, нарочито у погледу упућивања на специфичне студије случаја у вези са два правна система којима се бави. Управо је фокусирањем на заштиту права као основу црту уставног идентитета у случају Босне и Херцеговине истакнута перспектива која остаје у мртвом углу ранијих студија посвећених уставу ове државе. С друге стране, анализе случаја Европске Уније, који је и иначе у науци далеко темељније обрађен, кандидат је реконструкцијом историјских прилика које су водиле нормирању члана 2 Уговора о Европској Унији, допуњених релевантним студијама судске праксе понудио оригиналан прилог дебати о уставном идентитету која је и даље у току.

Докторска дисертација се одликује коришћењем обимне и адекватно одабране стручне литературе и правних извора. Приликом позивања на друге изворе, аутор је поштовао правила цитирања и уважио допринос других аутора на чије се радове позива. Сагласно наведеном, Комисија даје позитивну оцену докторске дисертације.

#### **4. Провера оригиналности докторске дисертације**

Извештај ментора о провери оригиналности докторског рада, показује да је докторска дисертација прошла кроз прописану процедуру Универзитета Унион у Београду дана 25.03.2024. године.

Провера оригиналности докторске дисертације је показала добијену вредност за Similarity index 23%. Препозната је одређена количина подударња текста као последица цитата, личних имена, библиографских података о коришћеној литератури, тзв. општих места и података, навођења појединих домаћих и страних прописа у оригиналном тексту, коришћења уобичајених правних термина, као и уобичајених фраза и синтагми коришћених у опису истраживања. Поједина подударња са текстовима других аутора су поткрепљена навођењем извора и на појединим местима дословни текст је под знацима навода. У дисертацији су поштована академска правила цитирања и навођења извора.

Извештај коментора проф. др Марка Божића о провери оригиналности докторског рада од 26.03.2024. године указује на оригиналност докторске дисертације, те да се прописани поступак припреме за одбрану може наставити (позитивна оцена).

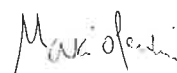
## 5. Закључак и предлог

Све изложено у овом извештају показује да је докторска дисертација кандидата Едина Шкреба под насловом *Утврђивање уставног идентитета у плуралистичким друштвима: Случај Босне и Херцеговине и Европске Уније / Framing Constitutional Identity in Plural Societies: The Case of Bosnia and Herzegovina and The European Union* научно заснована и да представља утемељен и оригиналан научноистраживачки рад. Према мишљењу Комисије ова дисертација испуњава све законске, статутарне и академске стандарде за израду докторске дисертације у области правних наука.

На основу свега изложеног, Комисија констатује да је докторска дисертација кандидата Едина Шкреба под насловом *Утврђивање уставног идентитета у плуралистичким друштвима: Случај Босне и Херцеговине и Европске Уније / Framing Constitutional Identity in Plural Societies: The Case of Bosnia and Herzegovina and The European Union*, подобна за јавну одбрану и предлаже Већу за последипломске студије Правног факултета Универзитета Унион у Београду да усвоји овај извештај, а Сенату Универзитета Унион у Београду да донесе одлуку о одобрењу јавне одбране докторске дисертације.

Београд, 12.04.2024.

Чланови Комисије



---

Проф. др Марио Перини



---

Проф. др Марко Божић



---

Проф. др Стефанија Нинати



---

Проф. др Бенедета Вимеркати



---

Проф. др Виолета Беширевић